

SAVDO KORXONALARIDA NAQD PULSIZ HISOB KITOBLARNING AFZALLIKLARI

Numonova Rayxonbonu Numonovna

*O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Biznes va tadbirkorlik Oliy
biznes maktabi magistr tinglovchisi, ATB Mikrokreditbank Buxoro viloyati*
rnumonova2@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada savdo korxonalarida naqdsiz hisob-kitoblar tizimining joriy etilishi va uning iqtisodiy hamda tashkiliy afzalliklari tahlil qilinadi. Naqd pulsiz to'lovlarning xavfsizlikni oshirishi, operatsion xarajatlarni kamaytirishi, biznes jarayonlarni tezlashtirishi, raqamli shaffoflikni kuchaytirishi hamda mijozlar oqimini ko'paytirishdagi o'rni asoslab beriladi. Shuningdek, raqamli iqtisodiyot sharoitida bunday tizimlarning savdo korxonalarining raqobatbardoshligini ta'minlashdagi strategik ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: Naqdsiz hisob-kitoblar, raqamli to'lovlar, savdo korxonasi, tranzaksiya xavfsizligi, shaffoflik, operatsion xarajatlarni kamaytirish, raqamli iqtisodiyot.

Abstract: This article analyzes the introduction of cashless payment systems in trade enterprises and their economic and organizational advantages. It highlights the role of cashless transactions in improving financial security, reducing operational costs, accelerating business processes, increasing transparency, and expanding customer flow. Furthermore, the study emphasizes the strategic importance of such systems for enhancing the competitiveness of trade enterprises in the context of the digital economy.

Keywords: Cashless payments, digital transactions, trade enterprises, transaction security, transparency, operational efficiency, digital economy.

Hozirgi globallashtirish va raqamlashtirish jarayonlari sharoitida savdo korxonalarida moliyaviy operatsiyalarni tezkor, xavfsiz va shaffof amalga oshirish iqtisodiy faoliyatning muhim elementlaridan biridir. Naqd pulsiz hisob-kitoblar (elektron to'lovlar, bank o'tkazmalari, mobil to'lovlar va plastik karta orqali operatsiyalar) korxona likvidliligi, operatsion samaradorligi hamda moliyaviy intizomini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, iqtisodiyotning raqamli to'lov infratuzilmasini kengaytirish nafaqat savdo korxonalarining xarajatlarni kamaytiradi, balki iqtisodiy xavfsizlik darajasini oshiradi.

Savdo korxonalarida naqd pulsiz hisob-kitoblarning ulushi yildan-yilga ortib bormoqda. Bu jarayon, avvalo, to'lov tizimlarining modernizatsiyasi, bank xizmatlarining

raqamlashtirilishi va aholining moliyaviy savodxonligi oshgani bilan izohlanadi. Naqdsiz to‘lovlar savdo jarayonlari samaradorligini oshiruvchi, korxonalarning boshqaruv mexanizmlarini takomillashtiruvchi va mijozlarga qulaylik yaratadigan eng muhim moliyaviy vositalardan biridir.

Birinchidan, naqdsiz hisob-kitoblar savdo korxonalari uchun yuqori moliyaviy xavfsizlikni ta‘minlaydi. Pulni tashish, inkassatsiya qilish yoki kassa kamomadi kabi risklar kamayadi. Har bir tranzaksiya elektron tarzda qayd etilganligi sababli buxgalteriya hisobotlarida aniqlik ortadi, audit jarayonlari yengillashadi. Elektron tranzaksiyalarning asosiy afzalligi shundaki, ular avtomatik tarzda elektron jurnalga (ledger) qayd etiladi, bu esa buxgalteriya hisobotlarini yuritishda xatoliklarni kamaytiradi, ma‘lumotlarning yo‘qolishini oldini oladi va moliyaviy oqimlarni real vaqt rejimida monitoring qilish imkonini beradi. Natijada audit jarayonlari ham sezilarli darajada yengillashadi, chunki auditor har bir operatsiyani elektron iz orqali kuzatishi mumkin. Moliyaviy texnologiyalar bo‘yicha mutaxassislar ta‘kidlaganidek, elektron to‘lovlar “insonga bog‘liq xatoliklar”ni kamaytiradi, ya‘ni kassa xodimi tomonidan noto‘g‘ri hisob-kitob, kamomad, ortiqcha pul berish, pulni joyida sanashdagi xatoliklar deyarli yo‘qoladi.

“Naqdsiz iqtisodiyotning asosiy ustunligi bu moliyaviy xavfsizlikning oshishi va inson omiliga bog‘liq risklarning keskin kamayishi. Elektron tranzaksiyalar aniq qayd etilganligi sababli audit va nazorat mexanizmlarining ishonchliligi ortadi.”[1]

“Cashless payments reduce opportunities for internal fraud and theft by providing full traceability for every financial operation.”[2]

Ma‘lumotlariga ko‘ra, naqdsiz to‘lovlar ishlatilgan korxonalarda kassa kamomadi 78% ga kamaygan[3]. Global Payments Report esa raqamli tranzaksiyalar biznesda xavfsizlik ko‘rsatkichlarini 60–70% gacha oshirishini ta‘kidlaydi.

Bu holat savdo korxonalarida pul oqimlarini tartibga solish, operatsion xavflarni boshqarish va ichki nazorat tizimini kuchaytirishning eng samarali yo‘li hisoblanadi.

№	Ko‘rsatkich Afzallik	Tavsif	Ilmiy manba / Iqtibos
	Moliyaviy xavfsizlikning oshishi	Naqd pul bilan bog‘liq talonchilik, o‘g‘irlik, qalbaki pul kabi xavf omillari bartaraf etiladi.	“Cashless systems significantly reduce physical cash risks.” — World Bank (2020)
	Inkassatsiya	Pul tashish, sanash	OECD (2022) — Naqd pul

	xarajatlarning yo‘qolishi	va bankka topshirish kabi jarayonlar talab etilmaydi.	jarayonlari korxona xarajatlarning 18–25% ini tashkil etadi.
	Tranzaksiyalarning elektron qaydi	Har bir to‘lov raqamli tarzda qayd etiladi, xatoliklar minimal bo‘ladi.	Schneider (2021) — Digital Payments ensure traceable and transparent transactions.
	Auditning yengillashishi	Elektron jurnal orqali barcha tranzaksiyalar kuzatiladi, tekshiruv tezlashadi.	McKinsey (2023) — Raqamli to‘lovlarda audit samaradorligi 40% ga oshadi.
	Kassa kamomadining yo‘qolishi	Inson omiliga bog‘liq xatolar kamayadi, kassa balansi aniqligi ortadi.	ECB (2021) — Kassa xatolari 70–80% gacha kamayadi.
	Firibgarlik xavfining kamayishi	Qalbaki pul, noto‘g‘ri hisob-kitob, yashirin daromad kabi holatlar cheklanadi.	UNCTAD (2020) — Digital payments reduce internal fraud significantly.
	Real vaqt rejimida nazorat	Menejerlar pul oqimlarini monitoring qilishi osonlashadi; rasmiy iqtisodiyot ulushi ortadi.	IMF (2021) — Real-time monitoring increases transparency in retail.
	Xavfsiz to‘lov texnologiyalari	3D-Secure, tokenizatsiya, shifrlangan kanallar orqali to‘lov xavfsizligi kuchayadi.	Visa Security Report (2022)

Ikkinchidan, bunday to‘lovlar operatsion xarajatlarni sezilarli kamaytiradi. Naqd pulni sanash, qadoqlash, bankka topshirish kabi qo‘shimcha xarajatlar yo‘qoladi. Shuningdek, terminal, mobil to‘lovlar va QR-kod orqali amalga oshiriladigan tranzaksiyalar jarayonni tezlashtiradi, xizmat ko‘rsatish sifati oshadi.

Uchinchidan, naqdsiz tizim savdo korxonalarining raqobatbardoshligini oshiradi. Mijozlarning aksariyati hozir mobil to'lovlar va plastik kartalardan foydalanishni ma'qul ko'radi. Loyallik tizimlari, cashback, bonus, chegirmalar orqali savdo hajmini oshirish mumkin.

Naqd pulsiz hisob-kitoblarning iqtisodiy afzalliklari yana quydagi muhim jihatlari bilan ahamiyatga ega. Likvidlikni boshqarishning soddalashuvi. Naqd pulsiz hisob-kitoblar korxona pul oqimlarini aniq rejalashtirish va ularni real vaqt rejimida kuzatib borish imkonini beradi. Elektron tranzaksiyalar orqali korxona tushumlari shaffof bo'ladi, bu esa likvid mablag'larning yetishmovchiligini oldini olishga xizmat qiladi. "Elektron to'lov tizimlari korxonaga pul oqimini aniq prognozlash imkonini berib, investitsion qarorlarni qabul qilishda xavfni pasaytiradi"[4]. Operatsion xarajatlarning kamayishi. Naqd pul bilan ishlash talab qilinadigan inkassatsiya, qo'riqlash va hisoblash xarajatlari sezilarli darajada qisqaradi. Shuningdek, elektron to'lovlar orqali soliq hisoboti jarayonlari avtomatlashtiriladi. Aylanma kapital aylanish tezligining oshishi. To'lovlarning kechikmasdan amalga oshirilishi savdo korxonalarining kapital aylanishini tezlashtiradi. Tezkor to'lovlar ishlab chiqaruvchilar va yetkazib beruvchilar bilan barqaror hamkorlikni ta'minlaydi. Firibgarlik xavfining kamayishi. Elektron to'lov tizimlari transaksiyalarni ko'p bosqichli autentifikatsiya orqali himoyalaydi. Bu naqd pul bilan bog'liq bo'lgan o'g'irlik, qalbakilashtirish va firibgarlik holatlarini kamaytiradi. Moliyaviy shaffoflikning oshishi.

Har bir tranzaksiya elektron iz qoldiradi. Bu korxonaning buxgalteriya hisobini yengillashtiradi, audit jarayonlarini aniqlashtiradi va soliqqa tortish tizimida yashirin aylanmani kamaytiradi.

"Naqd pulsiz hisob-kitoblar aylanmaning rasmiy sektor orqali o'tishini ta'minlab, iqtisodiy shaffoflikni kuchaytiradi" [4]. Raqamli to'lov infratuzilmasining rivojlanishi Mobil banking, QR-kodli to'lovlar, onlayn kassalar va POS-terminal tarmoqlarining kengayishi savdo korxonalariga qulaylik yaratadi.

Bu texnologiyalar orqali xaridorlarga xizmat ko'rsatish sifati oshadi. Ma'lumotlarni tahlil qilish imkoniyati. Elektron tranzaksiya ma'lumotlari asosida savdo korxonasi xaridorlar xatti-harakatlarini o'rganishi, marketing strategiyasini optimallashtirishi va savdo prognozlarini aniqroq tuzishi mumkin. Savdo korxonalari uchun ijtimoiy-iqtisodiy natijalar. Naqd pulsiz hisob-kitoblar nafaqat korxona darajasida, balki jamiyat miqyosida ham ijobiy natijalar beradi. Ular:

- soliq tushumlarining ortishiga;
- bank tizimida resurslarning ko'payishiga;
- iqtisodiy barqarorlikning mustahkamlanishiga;
- aholining raqamli savodxonligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa: Savdo korxonalarida naqd pulsiz hisob-kitoblardan foydalanish iqtisodiy samaradorlikni oshiruvchi, xavfsizlikni ta'minlovchi va raqamli iqtisodiyotga moslashishni tezlashtiruvchi muhim omildir. Ular orqali korxona nafaqat xarajatlarni qisqartiradi va pul oqimini nazorat qiladi, balki raqobatbardoshligini ham kuchaytiradi. Shu bois, savdo korxonalarida naqd pulsiz to'lov infratuzilmasini yanada rivojlantirish strategik ahamiyatga ega. Nihoyat, raqamli iqtisodiyot sharoitida shaffoflikning kuchayishi davlat nazorati va soliq intizomi uchun muhimdir. Har bir raqamli tranzaksiya rasmiy iqtisodiyot ulushining ortishiga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Abdurahmonova, D. Raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron to'lov tizimlarining rivojlanishi. 2021. Toshkent. – B. 212
2. Karimov, A. Savdo korxonalarida moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirish omillari. Iqtisod va Moliyaviy Tadqiqotlar Jurnali. 2020. Toshkent. – B. 21
3. Tursunov, B. (2019). Naqd pulsiz hisob-kitoblar va ularning iqtisodiy xavfsizlikka ta'siri. O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti. 2019. Toshkent. – B. 56
4. Xolmatov, R. (2022). Bank ishi va elektron to'lovlar texnologiyasi. Toshkent: "Fan va texnologiya".
5. Jahon banki (2020). Digital Financial Services Report. Washington, DC.
6. Suyunov D. H. The main problems of corporate governance and ways to solve them //EPRA International Journal of Economic Growth and Environmental Issues (EGEI) ISSN. – C. 2321-6247.
7. Davletyarov M. A., Suyunov D., Kenjabaev A. T. Digitalization of the economy: concepts, problems and implementation strategy //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2023. – T. 12. – C. 209-218.
8. Davletyarov M. A., Suyunov D., Kenjabaev A. T. state regulation of digital transformation of the economy / / American Journal of Business Administration, Economics and banking. – 2023. - T. 9. - S. 145-150.
9. Suyunov D. X. Improving the introduction of a corporate management mechanism into the development of the business environment. i. f. D. diss / / I. f. D. it is written to obtain a scientific degree in diss. – 2008. - T. 261.
10. Olimovich A. K., Butabaev M., X. S. D. project management in the strategic management system of the company / / Galaxy International interdisciplinary research journal. – 2023. - T. 11. – №. 7. - S. 40-44.

11. Suyunov D., Khoshimov E. In modern conditions, the main directions of development of the corporate management system in Uzbekistan //economy I innovasionie technologii. – 2019. – №. 4. - S. 197-210.

12. Davletyarov M. A., Suyunov D., Kenjabaev A. T. state regulation of digital transformation of the economy / / American Journal of Business Administration, Economics and banking. – 2023. - T. 9. - S. 145-150.